

A Duna-medence korai középkori történelme frank források szemszögéből

Richard Bowlus:

Franks, Moravians and Magyars. The Struggle for the Middle Danube 788–907
University of Pennsylvania Press,
Philadelphia, 1996. 420 old.

A középkori Morávia földrajzi határainak meghatározása már régóta vitatott kérdés a történészek között. Nyelvi és filológiai adatokból kiindulva Boba Imre a hetvenes években úgy érvelt, hogy Morávia nem északon, a mai cseh és szlovák területen, hanem a Duna-medence déli peremén létezett.¹ Bár Boba álláspontját csak vonakodva fogadta el a szakma, Richard Bowlus legutóbbi könyvében frank forrásokra hivatkozva megerősíti Boba eredményeit. Bowlus szerint ezek a források csak akkor értelmezhetők, ha elfogadjuk Boba érveit, és a középkori Moráviát a Duna-medence déli területén helyezzük el. Bowlus arra a következtetésre jut, hogy Morávia valahol a magyar Alföldön, a Duna, Dráva, Száva és Tisza összefolyásánál feküdt.

Bowlus könyve valójában a frank birodalom délkeleti határvidékének 9. és 10. századi hadtörténetét dolgozza fel. A szerző azokat a hadműveleteket veszi vizsgálat alá, amelyeket frank vezérek hajtottak végre a Duna-medencét veszc-

lyezett ellenségek ellen. Ezek a hadműveletek a középkori bajor hercegség területéről indultak, az alpesi szorosokon át. A frank haderő zömmel Karantanián (Karintián) keresztül kelet felé, a Száva vagy a Dráva mentén haladt a Duna összefolyása irányába, s nem a Duna-medence északi pereme felé. Bowlus átveszi Boba Imre nyelvi és filológiai érveit, és azokat kiindulópontként használja fel a frank források értelmezéséhez. Véleménye szerint a Karolingok Karantaniát és vele együtt az alpesi szorosokat is elfoglalták, és a Karoling keleti határvidéki szervezet központjává tették. Innen kiindulva ellenőrizhették az utakat, a szorosokat és folyókat, ami lehetőséget teremtett számukra arra, hogy a Közép-Duna-medencét fennhatóságuk alá vonják.

A könyv tíz fejezetéből az első fejezet a munka hipotézisait és metodológiáját tárgyalja, a többi kronológiailag halad előre. A szerző szerint középkori lovasok, a velük együtt mozgósított gyalogosok és a szükséges hadtáposzlopok átlagosan nem tettek meg többet naponta, mint harminc kilométert. A hadtáposzlopok nagyságától függetlenül a hadak körülbelül hét napnál tovább nemigen tudtak előre haladni helybeli vagy a folyókon keresztül hozzájuk eljuttatott utánpótlás nélkül.² Ezek a feltételezett

¹ Boba, Imre: *Moravia's History Reconsidered; a Reinterpretation of Medieval Sources*. Nijhoff, The Hague, 1971. Magyar fordításban megjelent 1996-ban.

² A katonai logisztikáról szóló érvekre nézve lásd Engels, Donald W.: *Alexander the Great and the Logistics of the Macedonian Army*. Berkeley, 1978.; Nesbitt, J. N.: *The Rate of*

logisztikai korlátok kulcsfontosságúak, hiszen a szerző számos hipotézist épít rájuk, a későbbi fejezetekben a hadierők útvonalát vizsgálva.

A második fejezet a bajor hercegség 8. századi terjeszkedésének a leírását adja. Amint a bajor határok kelet, illetve délkelet felé kiterjedtek a mai észak-ausztriai tartományok felé, a bajor hercegek Karantania szomszédságába kerültek, amely akkor szláv fennhatóság alatt állt. A karantaniai szlávok, bajor nyomás alatt, áttértek a kereszténységre még e század folyamán. A szerző szerint már 740 körül esélyük volt a frankoknak arra, hogy tovább terjeszkedjenek kelet felé, az akkor az avarok által uralt Duna-medencébe, s e tervekben a délkeleti határvidékek fontos szerepet játszottak, hiszen a frank hadak ebből az irányból tudtak a leghatékonyabban behatolni oda.

A harmadik fejezet az avar birodalom szétverésével és a bekövetkező frank terjeszkedéssel foglalkozik. Bowlus bemutatja, hogy Nagy Károly és örökösci számos alkalommal nagyszámú seregeket mozgósítottak a Duna-medence irányába a lázadások elfojtása, illetve a frank fennhatóság megerősítése céljából. Ezek a hadműveletek teljesen különböznek a Duna-medence északi részein, mint például a mai cseh területeken kifejtett frank jelenléttől, ahol frank haderők csak ritkán jelentek meg, és sokkal kisebb hadműveletekben vettek részt.

Ezt követően a szerző a Karoling délkeleti határvidékek viszonyait tárgyalja. A 828-as karantaniai lázadások után a határvidéket átszervezték, és Karantania szorosabb frank fennhatóság alá került. Ezzel az átszervezéssel az alpesi szorosokban is közvetlen frank ellen-

őrzés érvényesült. A karantaniai szláv vezérek elveszítették hatalmukat, és a bajor vezérek (duces) vették át a térség igazgatását. A 840-es években a frank befolyás már mélyen behatolt a Duna-medencébe, és ez a tény – Bowlus véleménye szerint – lehetővé tette, hogy a frankok a moráviai viszonyokba is beavatkozzanak. Erre első alkalommal Rastislav hatalomra jutásakor került sor. A Karolingok azonban hamarosan rájöttek, hogy ebben a térségben befolyásuk fenntartása állandó, veszélyes és drága hadműveleteket követel. Ezekben a hadműveletekben a helybeli (karantan) és bajor erőkön kívül szász erők is részt vettek, de ezen utóbbiak csak vonakodva, hiszen nagy távolságokat kellett megtenniük a Duna-medence déli vidékéig, ráadásul a veszélyes mai cseh területeken keresztül.

Azok a történészek, akik meggyőzőbbnek tekintik Morávia északi fekvésének teóriáját, gyakran említik a szász erők jelenlétét a mai cseh területeken. Bowlus úgy érvel, hogy a szász erők csak átutaztak e térségen keresztül dél felé. Ez a magyarázat azonban nem meggyőző, hiszen a nehéz körülmények között megteendő, hosszú útvonal ellentmond a korábbiakban már említett, a középkori lovas seregek logisztikai korlátairól szóló hipotézisnek.

Az ötödik és hatodik fejezet a számos 9. századbéli frank és moráviai katonai összecsapást írja le. Éppen Morávia növekvő hatalma miatt helyezték át a frank délkeleti katonai központot Karantaniába, innen ugyanis gyorsabban fel tudtak lépni Morávia ellen. De a karantaniai őrgrófok gyakran fellázdak a frankok ellen. Ezek a lázadások dinasz-

tikus jelleget öltöttek, amikor Carloman fellázadt apja, Német Lajos ellen.

A 860-as években bizánci szerzetesek, bajor püspökök és a római pápa hatáskörük szélesítéséért versenyeztek Morávia területén. Metód tevékenysége a Duna-medencében egyre növekvő fontosságot kap a történeti kutatásokban, részben azért is, mert rajta keresztül szerezhet a történész némi információt Moráviáról és annak elhelyezkedéséről. Ezek a források a szerző szerint megerősítik azt a tézist, hogy a Pannóniába behatoló frank katonai hadjáratok a Száva és a Dráva mentén haladtak délkelet felé, a Duna irányába. Ezen hadjáratok közül néhány ugyan a Duna mentén indult el, de Bowlus meggyőzően bizonyítja, hogy ezek is dél felé fordultak a Balaton környékén, majd – véleménye szerint – Pécs közelében ismét kelet felé, a Száva folyásához igazodva. Bowlus arra is rámutat, hogy ezek a hadjáratok meglehetősen nagy hadtáposzlopokat követeltek, amelyek hajókon követték a sereget a Száván. Ezért a szerző teljesen lehetetlennek tekinti, hogy ezek a hadjáratok északra fordulhattak volna a mai Szlovákia, illetve Cseh Köztársaság felé.

A hetedik és nyolcadik fejezet Szvatopluk tevékenységét mutatja be. Uralkodása alatt Morávia óriási expanzióment keresztül, és a 9. század végére gyakorlatilag Pannónia egészét bekebelezte, beleértve a Dunától északra fekvő területeket is. Bowlus szerint azonban Morávia birodalmi központja ekkor is délen található, hiszen a frankok továbbra is délkelet felé irányították hadműveleteiket. Bár eltűntek, s néha segítették Morávia expanzióját, súrlódásokra kettejük között gyakran került sor. Amint a frank dinasztikus konfliktusok megoldódtak, Arnulf király nekilátott Morávia hatalmának megnyirbálásához.

Mielőtt hadjáratokat indított volna a Duna-medence irányába, több alkalommal is meglátogatta a karantániai határvidéket. A szerző szerint Arnulf egyházi és világi adományai arra mutatnak, hogy hadjáratai előtt a frank király utánpótlási és stratégiai célokra tett adományokat, főleg a katonailag gyenge alpesi szorosok területén. Karantánia ekkor is fontos stratégiai és logisztikai funkciót töltött be.

A kilencedik fejezetben a szerző a magyar honfoglalás Moráviaira gyakorolt hatását vizsgálja. A 9. század végén a moráviai birodalom elpusztult, a frank birodalom összcsozlott, és a Duna-medencéért folyó küzdelem véget ért. A Karolingok képtelenek voltak a magyar honfoglalásnak ellenállni, és a Középduna-medence katonai és egyházi átszervezésére irányuló törekvéseiknek vége szakadt. Mivel azonban a szerző csak nyugati-frank forrásokat és nyugat-európai szakmunkákat használ, ebben a fejezetben a munka egyik legkomolyabb hiányosságára figyelhet fel az olvasó, mivel a szerző nem tud árnyalt képet vázolni az eseményekről.

A tizedik és utolsó fejezetben Bowlus egy prozopográfiai tanulmányt közöl a karantániai legfontosabb családokról. Míg az előbbi fejezetek központi kérdése Morávia holléte, ez a fejezet eltérő témával foglalkozik, épp ezért némelyest „cél-talannak” tűnik ebben a kötetben. A 907-es brazalauspurci frank katonai fiaskó után a karantániai frank családok átszerveződtek. Közülük többen visszatelepültek a bajor hercegségbe, mások pedig teljesen eltűntek a forrásokból, néhányan megmaradtak Karantániában, de az allodiális birtokok elvesztése folytán elszegényedtek.

Bowlus professzor könyve teljes egészében frank forrásokra épül. Bár érdekes képet vázol a Duna-medence korai

középkori történetéről, ezek a források nem elegendők ahhoz, hogy a Duna-medence egészéről árnyalt és átfogó képet alkosson a történész. A frank forrásokat szükséges lett volna összevetni a helybeli, illetve a bizánci forrásokkal. Ráadásul a szerző teljesen figyelmen kívül hagyta a modern közép-európai szakirodalmat, holott erről a témáról bőven írtak magyar, cseh, szlovák, szerb, horvát és más nemzetiségű történészek. Amint Bálint Csanád kimutatta,³ a hiányos bibliográfia és a régészeti eredmények tudomásul nem vétele komolyan aláássa az egyébként érdekes munka eredményeit.

A munka tartalma és címe sem állnak egészen összhangban. Míg a cím azt sugallja, hogy a szerző a Duna-medence stratégiai és politikai történelmét fogja feldolgozni, a negyedik fejezetről kezdve

a szerző inkább a sokkal szűkebb, Moravia hollétét kutató kérdéssel foglalkozik. A fent jelzett korlátoktól eltekintve a frank források feldolgozása valóban fontos szempontokat kínál a Duna-medence kora középkori történetéhez. Ez a könyv meggyőzően bizonyítja, hogy a frankoknak a Duna-medence déli részén egy komoly ellenséggel kellett szembenéniük, amely ellen számos hadjáratot indítottak Karantaniából, az azonban már nem meggyőző, hogy ezek a hadjáratok valóban a középkori Moravia ellen indultak. A kérdés eldöntése előtt még sort kell keríteni a frank északkeleti határvidékek viszonyainak hasonlóan részletes feldolgozására.

Sennyey Pongrácz

³ Bálint Csanád: Magna Moravia a magyar Alföldön? Századok, 1996. 4. sz. 992–999.